

ARTUR JABŁOŃSKI

 <https://orcid.org/0000-0002-3803-1035>Uniwersytet Śląski
Katowice

Język kaszubski jako element narodotwórczy

The Kashubian language as a nation-building element

Abstract: Kashubian, as a Proto-Slavic dialect, was similar to the Greater Poland and Lesser Poland dialects which with time provided the foundations for the Polish language. However, as early as in the 13th century, differences became noticeable resulting from the autonomous development of Kashubian on the periphery of the Slavic world. Language is one of the most important ethnic building elements manifested by the Kashubian people since the dawn of ethnic emancipation which started in the mid-19th century, when Florian Ceynowa, physician and father of Kashubian national empowerment, created the first Kashubian alphabet, normalised the spelling, compiled the grammar rules and started to write journalistic, scientific and literary texts. In the past, the Kashubians had long lacked the conviction that their vernacular had value. The joint work of many communities, undertaken for the sake of the linguistic status of Kashubian in the 1990s, led first of all to a change of the attitude of the users towards their own language, and subsequently to its recognition as a separate Slavic language. Kashubian was granted the political and legal status of a regional language in 2005. It satisfies mainly those who have adopted a hybrid identity characterised by being Kashubian in the regional aspect and Polish in the national aspect. However, that status is insufficient for Kashubians representing the national option, who identify themselves as Polish citizens of Kashubian nationality.

Key words: Kashubian language, Kashubian identity, Kashubian nation, ethnolinguistics, sociolinguistics

Kaszubski, jako jeden z dialektów prasłowiańszczyzny, długo był zbliżony do dialektów wielkopolskiego i małopolskiego, które z czasem zaczęły stanowić fundament polszczyzny. Jednak już w XIII wieku widoczne stały się różnice, wynikające z autonomicznego rozwoju kaszubszczyzny na peryferiach słowiańskiego świata, które pogłębiały się w kolejnych stuleciach. Językoznawca, dialektolog i badacz języka kaszubskiego Jerzy Treder zjawisko to scharakteryzował w sposób następujący:

Przekazy kronikarzy (np. Nestor, Długosz, Kromer) stale mówią o jedności, także językowej, plemion tzw. lechickich, w tym peryferyjnych Słowian nadbałtyckich, Pomorzan (Kaszubów). Niektóre stare cechy i procesy językowe były dla nich wspólne, np. akcent (ruchomy), przegłosy (zwłaszcza *é* w *ò*), wzdłużenie zastępcze czy tzw. afryktywizacja *l' d'* w *ć dź*, rozwój *ř* w *ř*, różnice iloczynowe, a potem jakościowe (barwy), tj. ścieśnianie kontynuantów samogłosek długich, a więc *á, é, ó* itd. Jednak po pewnym okresie samodzielnego rozwoju, np. kiedy powstawała bulla papieża Grzegorza IX ze znanym pierwszym zapisem etnonimu Kaszub: *dux Cassubie* (19 III 1238), (...) w mowie Kaszubów pojawiły się już cechy odrębne, np. rozwój nieprzegłoszonego ps. **ǫ* w *i* (por. Gostycyn: Gosticizina 1369, Gościcino: Gosticzin 1400), ale niezbyt intensywny (nawet na północy), w przeciwieństwie do ogólnego braku spółgłosek *s z* *ć dź* (zidentyfikowanych z szeregiem *s z* *ć dź*), a potem powstało tzw. *sżwa* (*ě*) z krótkich *i y u* (po spółgłoskach twardych), np. *zěma* 'zima', nastąpiła tzw. afryktywizacja *k' g'* (miękkich, jak w polskim od końca XV w.) w *ć/cz* *dź*, np. *taczi dludzi* itd. Ostatnie dwa procesy wykazują wewnętrzne zróżnicowanie kaszubszczyzny, co ujawniają też inne młodsze procesy, jak np. tzw. byłaczenie (*l > l*, np. *běla* 'była') czy twardnienie *ń*. (...) Powstał powoli oddzielny system językowy, oczywiście, też w zakresie morfologii i leksyki (Treder 2013, 423).

W wyniku uwarunkowań historycznych język polski wywierał ciągły wpływ na język kaszubski od południa, a niemieczyzna od zachodu, ale – na co zwraca uwagę Treder – sami Kaszubi od dawna mieli świadomość odmienności swojego języka od języka słowiańskich sąsiadów: Polaków (ściślej Wielkopolan) i Połabian – do początków XVIII wieku (zob. Treder 2014, 6–7). W latach czterdziestych XIX stulecia Florian Ceynowa, lekarz i ojciec narodowego upodmiotowienia się Kaszubów, utworzył dla kaszubszczyzny pierwszy alfabet, znormalizował ortografię, zestawiał językowe normy gramatyczne i sam zaczął pisać teksty o charakterze publicystycznym, naukowym i literackim. Od tego momentu można mówić o rozwoju literatury kaszubskiej, tj. w języku kaszubskim, która od samego początku służy zachowaniu własnego „ja” Kaszubów i jest znaczącym medium kaszubskiej tożsamości.

Podsumowując swoją pracę zatytułowaną *Kultury narodowe u korzeni*, Antonina Kłoskowska przytacza myśl Karla Deutscha o narodzie jako wspólnocie komunikowania, złożonej z różnorodnych cegiełek, i dodaje: „Żaden pojedynczy element nie jest wystarczający, a nawet nie jest konieczny dla istnienia narodu. Ale nie będzie narodem zbiór niemanifestujący żadnych w ogóle narodotwórczych elementów” (Kłoskowska 2012, 415). Joshua

Fishman, amerykański socjolingwista, uważał wręcz, iż język jest kluczowym ogniwem wszystkich składników wernakularnego doświadczenia (Fishman 1983). To język właśnie jest jedną z najważniejszych etnicznych cegiełek manifestowanych przez Kaszubów, co dzieje się już od zarania ich etnicznej emancypacji, mającej swój początek w połowie XIX wieku (zob. Treder 2014, 167; też: Pryczkowski 1992, Synak 1998, Mazurek 2010).

Znaczna część badaczy zajmujących się procesami narodotwórczymi, m.in. Benedict Anderson, Ernest Gellner oraz przywołany już wcześniej Karl Deutsch, zakłada w swoich teoriach „integracyjną rolę procesów standaryzacji języków mówionych i komunikacji masowej za pomocą druku” (Wicherkiewicz 2014, 17). Język standaryzowany zwykle pełni funkcję jednoczącą, a jednocześnie różnicuje (odgranicza) naród od innych narodów oraz podnosi prestiż grupy i stanowi ramę odniesienia. Te cztery podstawowe funkcje społeczne języka (jednoczącą, różnicującą, prestiżotwórczą i ramy odniesienia) wyróżniają Dell Hymes i Uriel Weinreich (za: Tambor 2008, 22–23).

Twierdzenie, że język jest kategorią konstytutywną dla narodu, stało się jednym z dogmatów etnonacjonalistycznego ruchu w historii Niemiec, a także w dziejach narodów środkowoeuropejskich (zob. Wicherkiewicz 2014, 17). Było to zgodne z tezą Johanna Gottfrieda Herdera, dla którego najważniejsze na drodze rozwoju narodowych wspólnot były język i kultura. Herder uważał, że podobnie jak Niemcy, wszyscy Słowianie tworzą jeden naród. Filozofia ta padła na podatny grunt XIX-wiecznego ruchu słowianofilskiego. Jej zwolennicy, jak na przykład Czech Ján Kollár i Słowak Pavel Jozef Šafárik, uważali, że różne „narzeczka” słowiańskie tworzą *de facto* jeden język słowiański, zaś Słowianie są jednym narodem podzielonym na szczepy (Kola 2010, 47; zob. Walicki 2002). Ta myśl społeczno-polityczna, będąca wspólną tradycją wszystkich Słowian, z czasem ewoluowała i interpretowana była różnie przez przedstawicieli poszczególnych słowiańskich nacji. Współczesny badacz ruchu słowianofilskiego Adam F. Kola zwraca uwagę, że słowianofilstwo

związane jest z wykształceniem się u Słowian myślenia o narodzie w kategoriach nowoczesnych, oświeceniowych. Tradycja ta zaważyła w znaczący sposób na pojmowaniu narodu do dnia dzisiejszego, czego dramatyczne skutki można było obserwować w byłej Jugosławii w końcu XX wieku (Kola 2010, 51).

Warto w tym miejscu przypomnieć, że budzieli Kaszubów Florian Ceynowa także przez jakiś czas wierzył w braterstwo Słowian i ich języka pod

egidą Rosji (Treder 2014, 167). Między innymi na tym tle rozwinął się konflikt Ceynowy ze środowiskami polskimi. Nie mogło nie dojść do takiej rozbieżności stanowisk, gdyż jak to określił Władysław Lubaś, polszczyzna już od XVI wieku nacechowana była treściami etnonacjonalnymi i miała znaczącą funkcję identyfikacyjną, „była wyznacznikiem etnosu narodowościowego, niosła w sobie treści patriotyczne i inne wartości aksjologiczne. Utwierdziło się to w okresie rozbiorów, a szczególnie w dobie romantyzmu” (Lubaś 2009, 59). Podobne procesy zachodziły w obrębie większości wschodnioeuropejskich grup etnicznych, a ostatni etap tej identyfikacji zbiegł się w czasie z rozwojem ekonomiczno-społecznym doby kapitalizmu, co zgodnie z tezą Józefa Chlebowczyka, przy niemożności dostatecznej „przestrzennej ekspansji języków społeczności większościowych”, doprowadziło do sytuacji, w której powstały „obiektywne przesłanki rodzimego języka grup mniejszościowych”. Było to:

punktem wyjścia i podstawową treścią pierwszej fazy procesu narodotwórczego – emancypacji, integracji oraz unifikacji pojedynczych, żyjących we wschodniej Europie Środkowej grup językowo-etnicznych. W wyniku tego procesu wylania się nowy rodzaj zbiorowości społecznej – narodowość (Chlebowczyk 1983, 39).

Interesującą tezę, na podstawie analizy dziejów Francji, a w szczególności zachodzących tam procesów związanych z polityką językową państwa, gdzie pierwszorzędną rolę w unifikacji językowej odegrała bardziej „ideologia językowa” niż sam język, prezentuje Tomasz Wicherkiewicz w pracy *Regionalne języki kolateralne Europy – porównawcze studia przypadku z polityki językowej*. Badać pisze:

Standaryzacja języka jest zatem procesem politycznym, który jest często rezultatem kształtowania się narodu, a niekoniecznie jego warunkiem wstępnym. Ideologia języka przedstawionego jako dystynktywny emblemat etniczny może stać się katalizatorem procesów narodotwórczych. Szczególnego wymiaru nabiera ideologia języka w przypadku jego wykorzystania jako emblematu zagrożonego, przy czym syndrom zagrożenia wykorzystywany jest zarówno w odniesieniu do silnych języków państwowych (francuski, polski), jak i języków mniejszościowych (irlandzki, baskijski) (Wicherkiewicz 2014, 18).

Wicherkiewicz wskazuje, że polityka językowa nabiera jeszcze innego wymiaru w sytuacji, „gdy przynależność do (mniejszościowej) wspólnoty danego

języka, wiąże się z politycznym wykluczeniem oraz ograniczeniem mobilności społecznej (możliwości awansu)” (Wicherkiewicz 2014, 18). Jako przykłady z przeszłości podaje sytuację Czechów, Słowaków czy Polaków w monarchii austro-węgierskiej, ale jednocześnie zauważa, że „ten etap i aspekt językowej ideologii pojawia się również w historii najnowszej większości kolateralnych wspólnot językowych w Europie (zwłaszcza Kaszubów, Łatgalów, Szkotów, Asturyjczyków)” (Wicherkiewicz 2014, 19–20). Tezy te potwierdzają badania m.in. Nicole Dolowy-Rybińskiej, która dostrzega intensyfikację ruchów odnowy językowej i etnicznej w Europie na przełomie XX i XXI wieku (Dolowy-Rybińska 2011). Również Ewa Michna, która od początku lat 90. XX wieku obserwuje proces emancypacji językowej Łemków, wskazuje na znaczenie ideologii językowych dla przebiegu rewitalizacji i standaryzacji języka grupy bezpieczeństwa, podzielonej pod względem tożsamościowym (Michna 2018, 92; zob. Michna 1995). Badaczka pojęcie „ideologie językowe” definiuje za Michaeliem Silversteinem, są one zatem każdym zbiorem wyobrażeń o języku formułowanym przez użytkowników języka jako racjonalizacja bądź uzasadnienie postrzeganej struktury języka i jego użycia (Michna 2018, 93–94). Ideologie te mogą stanowić o szansach przetrwania języka zagrożonego.

Na znaczenie narodowej i językowej samoidentyfikacji danej społeczności zwraca uwagę Alfred F. Majewicz w książce *Języki świata i ich klasyfikowanie* (Majewicz 1989, 15). Podkreśla jednocześnie pozajęzykowe czynniki wpływające na językowy status danego etnolektu bądź jego brak i jako jeden z przykładów podaje sytuację kaszubszczyzny przed 1989 rokiem (Majewicz 1989). Poglądy Majewicza nie pozostały bez wpływu na zmianę naukowego stanowiska znacznej części badaczy języka polskiego i jego dialektów wobec statusu kaszubszczyzny. Pewnym podsumowaniem dyskusji trwającej na przestrzeni lat 90. XX wieku jest stanowisko Jadwigi Zieniukowej zaprezentowane w artykule z 2001 roku. Badaczka zaprezentowała różne stanowiska uczonych, jak np.: a) autorów *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny*: „kaszubszczyzna stanowi dialekt języka polskiego?”; b) *Atlasu językowego kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*: o „historycznej przynależności kaszubszczyzny do grupy lechickiej i jej charakterze przejściowym między zachodnim i wschodnim biegunem tej grupy językowej”; c) Bernarda Sychty, autora *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*: „Gdybyśmy mieli zaprzepaścić swą mowę, swój język, mowa polska by ogromnie zubożała. Wyrządzilibyśmy krzywdę polszczyźnie...”; d) Majewicza: „kaszubszczyzna odrębnym etnolektem” – a następnie zaproponowała, aby zakres terminu „język” „obejmował tak języki o wysokim prestiżu, jak i dialekty terytorialne, w isto-

cie synonim terminu »etnolekt«, w opozycji do terminu »dialekt (gwara)« oraz by definiować „język literacki”, inaczej ogólny lub standardowy, jako język „mający normę ponaddialektalną realizowaną w uzusie”. Na koniec Zieniukowa wyraziła opinię, że „kaszubski język literacki jest obecnie *in statu nascendi*” i dodała: „Pytanie o status kaszubszczyzny to w istocie pytanie o prestiż tej mowy” (cyt. za: Zieniukowa 2001, 477–491).

Od 6 stycznia 2005 roku obowiązuje w Polsce *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, która nadała kaszubszczyźnie status języka regionalnego, a Kaszubów określa terminem „społeczności posługującej się językiem regionalnym” (Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141). Jest to rozwiązanie terminologiczno-prawne zaczerpnięte z prawodawstwa funkcjonującego w Republice Federalnej Niemiec w odniesieniu do języka dolnoniemieckiego (Wicherkiwicz 2014, 234). Rozdział 4. *Ustawy*, który w całości dotyczy języka regionalnego brzmi:

Język regionalny

Art. 19.

1. Za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, uważa się język, który:
 - 1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa;
 - 2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.
2. Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski. Przepisy art. 7–15 stosuje się odpowiednio, z tym że przez liczbę mieszkańców gminy, o której mowa w art. 14, należy rozumieć liczbę osób posługujących się językiem regionalnym, urzędowo ustaloną jako wynik ostatniego spisu powszechnego.

Art. 20.

1. Realizacja prawa osób posługujących się językiem, o którym mowa w art. 19, do nauki tego języka lub w tym języku odbywa się na zasadach i w trybie określonych w ustawie wymienionej w art. 17.
2. Organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu wspierania działalności zmierzającej do zachowania i rozwoju języka, o którym mowa w art. 19. Przepisy art. 18 ust. 2, 3 i 3a oraz ust. 5 stosuje się odpowiednio.
3. Środkami, o których mowa w ust. 2, mogą być również środki przekazywane z budżetu jednostki samorządu terytorialnego organiza-

cyj lub instytucjom, realizującym zadania służące zachowaniu i rozwojowi języka, o którym mowa w art. 19.

Należy podkreślić, że ustawodawca, działając w porozumieniu z częścią działaczy kaszubskich przeciwnych uznaniu Kaszubów za mniejszość narodową (etniczną) (Wicherkiewicz 2014, 233; Szymikowski 2008), zagwarantował ochronę państwa w zakresie rozwoju i zachowania języka (jego nauczania w szkole, możliwości używania go w administracji i sądownictwie, w mediach i przestrzeni publicznej), nie zaś ochronę tożsamości grupy, jak funkcjonuje to w przypadku enumerowanych w *Ustawie* mniejszości narodowych i etnicznych. Stanowi to zarzewie konfliktu we wspólnocie kaszubskiej, bowiem niektóre środowiska, ze stowarzyszeniem osób narodowości kaszubskiej Kaszëbskô Jednota na czele, domagają się prawnego uznania Kaszubów za naród „nieutożsamiający się z narodem zorganizowanym we własnym państwie” (Art. 2, ust. 3, p. 6 *Ustawy o mniejszościach...*), co w polskiej nomenklaturze prawnej oznacza mniejszość etniczną (zob. Warمیńska 2013). Należy przyznać, że w interesującym nas tutaj obszarze językowym *Ustawa* z 6 stycznia 2005 roku przyczyniła się do znacznego formalnego (i nie tylko) awansu języka kaszubskiego, choć użyty w niej termin „język regionalny” w dyskursie publicznym zaczyna funkcjonować w niektórych kręgach jako synonim słowa „dialekt”, co nie jest, oczywiście, korzystne.

Według Jerzego Tredera o tym, że doszło do uznania językowego statusu kaszubszczyzny, przesądziły ogólne zmiany w Polsce i Europie po 1980 roku, to jest „ruch Solidarności, upadek muru berlińskiego i komunizmu oraz przemiany w europejskiej demokracji”, które to „zmienione warunki” wpłynęły na sposób podejścia do definiowania języka (Treder 2014, 5). Alfred F. Majewicz, wspomniany już autor wydanej w 1989 roku książki *Języki świata i ich klasyfikowanie*, napisał:

Poza granicami Polski kaszubskiemu w zasadzie powszechnie specjaliści w dziedzinie klasyfikacji języków przyznają status odrębnego języka, natomiast w Polsce specjaliści od dialektologii oraz od kaszubszczyzny twierdzą, że udowodnili dialektalny status kaszubskiego w stosunku do polskiego – tak jakby jakikolwiek dowód w tej sprawie był w ogóle możliwy do przedstawienia (Majewicz 1989, 13–14).

Z kolei Jacek Perlin, w przedmowie do wydanej w Polsce w 1986 roku książki José Marii Tortosy *Polityka językowa a języki mniejszości*, ujął fakty w sposób następujący:

Język słowacki jest na przykład o wiele bliższy strukturalnie literackiej polszczyźnie niż dialekty kaszubskie, uważane za gwary języka polskiego. Fakt, że nigdy nie łączono słowackiego i polskiego w jeden język, dialekty kaszubskie zaś włączono do polszczyzny, ma swe oczywiste przyczyny w uwarunkowaniach historycznych i politycznych (Perlin 1986, 7).

Oprócz uwarunkowań politycznych i historycznych równie ważny, a może nawet ważniejszy, w samodzielnym trwaniu i rozwoju języka jest stosunek do niego jego użytkowników (Majewicz 1989; Wicherkiewicz 2014). Jak już wcześniej zaznaczyłem, u kaszubskich elit językowa samoidentyfikacja widoczna jest od zarania kaszubskiej etnicznej emancypacji, którą zapoczątkował w połowie XIX stulecia Florian Ceynowa (zob. Wicherkiewicz 2014, 197, 203). Po Ceynowie język kaszubski, przede wszystkim poprzez literaturę, rozwijali i pielęgnowali Młodokaszubi skupieni wokół czasopisma „Gryf” wydawanego z przerwami w latach 1908–1934. Następujące po nich pokolenie Zrzeszyńców od przełomu lat 20. i 30. XX wieku widziało potrzebę oficjalnego uznania kaszubskiego za odrębny język „o uniwersalnym i (nienazwanym tak jeszcze) potencjalnie polisemitycznym zakresie użycia” (Wicherkiewicz 2014, 206). Tworzący tę ideowo-literacką grupę: Stefan Bieszk, Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, ks. Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski, Ignacy Szutenberg i Jan Rompski, jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym zapoczątkowali własną, kaszubską politykę językową, która zakładała wówczas m.in. wprowadzenie kaszubskiego do systemu nauczania na należącym do II Rzeczypospolitej obszarze Pomorza.

W okresie powojennym, pod naciskiem partyjnych władz PRL-u, ci sami działacze, zmuszeni do zastąpienia terminu „język kaszubski” pojęciem „mowa kaszubska”, będącym „przełożeniem neutralnego endolingwanimu kaszubskiego: *kaszëbskô mòwa*” (Wicherkiewicz 2014, 231), wydali w 1956 roku „Memoriał grupy inteligencji i pisarzy kaszubskich o położeniu kulturalnym Kaszub” (zob. Obracht-Prondzyński 2006, 28–33). Zrzeszyńcy przedstawili w nim postulaty programowe rodzącego się wówczas Zrzeszenia Kaszubskiego. Na długie lata ustalili „zarys wprowadzonej później stopniowo w życie wewnętrznej strategii na rzecz »mowy kaszubskiej«, która po 1989 roku mogła przerodzić się w strategię na rzecz »języka kaszubskiego« w wymiarze (nowoczesnego) planowania językowego” (Wicherkiewicz 2014, 230). Symbolicznym zwieńczeniem wysiłków tej grupy było przetłumaczenie przez ks. Franciszka Gruczę, na kilka miesięcy przed śmiercią tego ostatniego Zrzeszyńca, na język kaszubski czterech Ewangelii, wydanych pod tytułem *Kaszëbskô Bjiblejô* (Grucza 1992).

Należy jednak zauważyć, że w opozycji do Ceynowy wystąpił pod koniec XIX wieku publicysta i pisarz kaszubski Hieronim Jarosz Derdowski, który głosił, że kaszubszczyzna jest gwarą języka polskiego. W latach 30. XX stulecia znalazł on kontynuatorów swoich poglądów w środowisku skupionym wokół czasopisma „Klëka” (Kuik-Kalinowska 2015). Polska Rzeczpospolita Ludowa prowadziła najpierw dyskryminacyjną, a z czasem reglamentowaną politykę językową wobec mniejszości. Polegała ona na zgodzie na działalność „mniejszościową” wyłącznie w ramach koncesjonowanych przez władzę ludową stowarzyszeń (Wicherkiewicz 2014, 226). W latach 70. XX stulecia, w wyniku represyjnych działań państwa polskiego, język kaszubski został nie tylko wyrugowany ze społecznej komunikacji, ale także przerwany został jego przekaz pokoleniowy w rodzinie. Ponieważ dzieci mówiące w szkole po kaszubsku spotykała dyskryminacja ze strony znacznej części nauczycieli, rodzice w trosce o ich dobro rezygnowali z komunikowania się po kaszubsku w kontaktach domowych. Pod koniec lat 80. zaledwie kilkanaście procent młodych ludzi wykazywało się znajomością kaszubszczyzny (Mistarz 2014, 5). W tej sytuacji część rodzimych działaczy, uczonych i publicystów publicznie opowiadała się za gwarowym statusem kaszubskiego, a niektórzy to przekonanie podzielali i wypowiadali się w ten sposób do 2005 roku, czyli do momentu, kiedy kaszubszczyzna uzyskała w Polsce oficjalny status prawny.

Na zagadnienie języka kaszubskiego warto jeszcze spojrzeć w kontekście tożsamości Kaszubów. W obecnej rzeczywistości Kaszub, w całej tej przestrzeni kulturowej, język stanowi w zasadzie najważniejszy wyróżnik Kaszubów. W przeszłości Kaszubom długo jednak brakowało przekonania o wartości kaszubszczyzny. Jak opisał to Edward Breza, wiedzieli: „kiedy mówią po kaszubsku, co określają zwykle *po naszymu* lub *pò kaszëbskù*, i kiedy mówią po polsku, co określane jest polaszaniem” (Breza 2000, 581), ale własny język uważali za gorszy od niemieckiego i polskiego, w czym dość szybko zaczęli ich utwierdzać zarówno Niemcy, jak i polscy sąsiedzi (Szymikowski 2008). Niewielu знаło wyniki naukowych badań uczonych niemieckich, rosyjskich, kaszubskich, niektórych polskich czy nawet fińskich, którzy dość intensywnie studiowali casus kaszubszczyzny (zob. Kluge 2000, 619–650). Naukowo-publicystyczne teksty Ceynowy czy wartość naukowa badań Stefana Ramulta, których owocem jest *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* (Ramult 1893), były podważane przez środowiska propolskie.

Wiary w siłę rodzimego języka brakowało nawet Młodokaszubom, którzy z jednej strony w czasopiśmie „Gryf” publikowali kaszubskie podania, le-

gendy, własne teksty literackie, a z drugiej długo nie mogli się zdecydować, czy swoje największe dzieła pisać po kaszubsku czy po polsku. Przykładem na to jest sam Aleksander Majkowski i jego powieść *Zecé ë przigòdë Remùsa* (Kuik-Kalinowska 2010, 53). Inny natomiast lider tego ruchu, Jan Karnowski, nie wierzył w ostateczne powodzenie rodzimego projektu językowego, o czym w 1933 roku tak pisał:

Dzisiaj marzenia o osobnej literaturze kaszubskiej i o osobnej kulturze nazwać można utopią, gdyż właśnie przeszłość historyczna ludu kaszubskiego temu przeczy. Lud kaszubski jest swą przeszłością historyczną, a dzisiaj swą wspólną dolą nierozzerwalnie związany z narodem polskim. Język polski odgrywa tak samo na Kaszubach rolę języka literackiego, jak w innych dzielnicach Polski i jest ponadto na Kaszubach tłumaczem słowa Bożego (Karnowski 1981, 30).

Jednocześnie tych, którzy bronili statusu językowego kaszubszczyzny, jak np. Friedricha Lorenza czy Zrzeszyńców, oskarżano o służenie interesowi niemieckiemu i o separatyzm. Po 1945 roku (aż do 1989 roku), poza częścią środowisk inteligentkich Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, niewiara we własny język jeszcze bardziej się pogłębiała. Badając stosunek do kaszubszczyzny mieszkańców Pucka i okolic w połowie lat 80. XX wieku, socjolog Janusz Iskierski wyodrębnił trzy rodzaje tożsamościowych postaw wśród Kaszubów (Iskierski 1990, 235). Pierwszą nazwał kaszubskością tradycyjną, jej nosicielami byli przede wszystkim ludzie starsi. Ta grupa stanowiła 24% badanych. Aż 60% respondentów znalazło się w grupie charakteryzującej się nominalizmem etnicznym: jestem Kaszubą, ale już tylko z pochodzenia i nazwy. Zaledwie 7% badanych wskazywało na konieczność podniesienia statusu językowego kaszubszczyzny i praw społeczności dwujęzycznej. Większość z nich stanowili członkowie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Opublikowane w 1990 roku badania gdańskich socjologów, w tym wspomnianego już Janusza Iskierskiego, a także Marka Latoszka oraz Brunona Synaka (Latoszek, red. 1990), z których, najogólniej mówiąc, wynikało, że Kaszubi mają poczucie odrębności, ale dali narzucić sobie polską świadomość narodową, dla liderów ruchu kaszubskiego stanowiły asumpt do przyjęcia polityki opartej na tezie o tzw. podwójnej tożsamości – Kaszubi są jednocześnie Polakami. Uznano, że ważniejsze jest budowanie społeczeństwa obywatelskiego w regionie pomorskim niż ochrona i rozwój zróżnicowania etnicznego Kaszubów (zob. *II Kongres Kaszubski. Dokumentacja* 1992). Postawiono również, iż należy podjąć starania w celu rewitalizacji języka ka-

szubskiego i obudzenia językowej świadomości Kaszubów. W te działania włączyło się wiele różnych środowisk, poczynając od osób skupionych w studenckich pismach, a potem na portalach społecznościowych, poprzez dziennikarzy publicznego radia i telewizji, w których od 1990 roku nadawane były kaszubskojęzyczne programy, nauczycieli i akademików, aż po polityków różnych szczebli.

Ta wspólna praca, podjęta w imię językowego statusu kaszubszczyzny, doprowadziła najpierw do zmiany stosunku do własnego języka samych jego użytkowników, a następnie do uznania go za odrębny język słowiański przez uczonych w Polsce (poza granicami miało to miejsce wcześniej; zob. np. Majewicz 1986). Symbolicznym dowodem tego uznania była publikacja w 2001 roku tomu *Kaszubszczyzna = Kaszëbizna* pod redakcją naukową Edwarda Brezy, w ramach wydawanej w Uniwersytecie Opolskim serii „Najnowsze Dzieje Języków Słowiańskich”. Wreszcie językowi kaszubskiemu przyznano w 2005 roku polityczno-prawny status języka regionalnego. To ostatnie satysfakcjonuje najbardziej tych Kaszubów, którzy przyjęli hybrydową tożsamość: bycie Kaszubą w wymiarze regionalnym i Polakiem w wymiarze narodowym. Status taki pozostaje niewystarczający dla Kaszubów opcji narodowej, identyfikujących się jako polscy obywatele narodowości kaszubskiej. Odwołując się wprost do myśli Ceynowy i Zrzeszyńców, współcześni przedstawiciele tego nurtu uważają, że równoległe z rozwojem świadomości językowej Kaszubów powinna odbywać się praca nad budzeniem świadomości etnicznej na podstawie dziedzictwa historycznego jako niezwykle ważnego elementu kaszubskiej tożsamości wspólnotowej.

Literatura

- Breza E., red., 2001, *Kaszubszczyzna – Kaszëbizna*, Opole.
- Dolowy-Rybińska N., 2011, *Języki i kultury mniejszościowe w Europie. Bretończycy, Łużycanie, Kaszubi*, Warszawa.
- Fishman J., 1983, *Langage and Bilingual Education*, in: McCready W.C., ed., *Culture, Ethnicity and Identity*, Chicago.
- Gellner E., 1991, *Narody i nacjonalizm*, Warszawa.
- Grucza F., 1992, *Kaszëbskô Biblijô. Nowi Testament. IV Ewanjelje*, Poznań.
- Iskierski J., 1990, *Problematyka etniczna wybranych społeczności lokalnych mikroregionu puckiego: tożsamość, więź, język*, w: Latoszek M., red., *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, Rzeszów.
- Karnowski J., 1981, *Moja droga kaszubska*, Gdańsk.
- Kluge F., 2000, *Badacze języka kaszubskiego*, w: Borzyszkowski J., Albrecht D., red., *Pomorzë – Mała ojczyzna Kaszubów. Historia i współczesność*, Gdańsk–Lubeka.

- Kola A.F., 2010, *Słowianofilstwo rosyjskie a słowianofilstwo czeskie. Między konserwatyzmem a misjonizmem*, w: Rażny A., red., *Idee konserwatywne w Rosji*, Kraków.
- Kłoskowska A., 2012, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa.
- Kuik-Kalinowska A., 2010, *Archywizacja literatury kaszubskiej: „Žěć ě przjigòdë Rémusa” Aleksandra Majkowskiego*, w: Majkowski A., *Žěć ě przjigòdë Rémusa*, oprac. i przypisy Treder J., wstęp Borzyszkowski J., Kuik-Kalinowska A., Gdańsk.
- Kuik-Kalinowska A., 2015, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, w: Borzyszkowski J., Kuik-Kalinowska A., Makurat H., red., *Poezja twórców z kręgu „Klęki”*, Gdańsk.
- Latoszek M., red., 1990, *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, Rzeszów.
- Lubaś W., 2009, *Polityka językowa*, Opole.
- Majewicz A.F., 1986, *A new Kashubian dictionary and the problem of the linguistic status of Kashubian*, in: Sławski F., ed., *Collectanea Linguistica in honorem Adami Heinz*, Wrocław.
- Majewicz A.F., 1989, *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa.
- Mazurek M., 2010, *Język, przestrzeń, pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Gdańsk.
- Michna E., 1995, *Łemkowie. Grupa etniczna czy naród?*, Kraków.
- Michna E., 2018, *Ideologie językowe i ich wpływ na procesy emancypacji języka lemковского*, w: Tambor J., red., *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, t. IV. *Pogranicza, mniejszości, regiony. Etnolingwistyka*, Katowice.
- Mistarz R., 2014, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, „Biuletyn Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku”, nr 64/65.
- Obracht-Prondzyński C., 2006, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk.
- Perlin J., 1986, *Przedmowa*, w: Tortosa J.M., *Polityka językowa a języki mniejszości*, Warszawa.
- Pryczkowski E., 1992, *Fundament naszej etniczności*, „Lecędło – Biuletyn II Kongresu Kaszubskiego”, nr 1.
- Ramult S., 1893, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków.
- Synak B., 1998, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk.
- Szymikowski D., 2008, *Kwestia kaszubska w pracach sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych (1989–2005)*, w: Palys P., red., *Mniejszości narodowe i etniczne w Europie Środkowej: w 60-lecie uchwalenia Ustawy Serbołużycyckiej*, Opole.
- Tambor J., 2008, *Mowa Górnoślazaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice.
- Treder J., 2013, *Kaszubszczyzna – od dialektu do języka*, w: Dunin-Dudkowska A., Małycka A., red., *70 lat wspólniejszej polszczyzny. Zjawiska – procesy – tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin.
- Treder J., 2014, *Spódłłowó wiedzã ò kaszëbiznë*, Gdańsk.
- Walicki A., 2002, *W kręgu konserwatywnej utopii. Struktura i przemiany rosyjskiego słowianofilstwa*, Warszawa.
- Warmińska K., 2013, *Polityka a tożsamość. Kaszëbskò Jednota*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, nr 1 (147).
- Wicherkiewicz T., 2014, *Regionalne języki kolateralne Europy – porównawcze studia przypadku polityki językowej*, Poznań.
- Zieniukowa J., 2001, *Kaszubszczyzna*, w: Gajda S., red., *Język polski*, Opole.